Psihologia Socială, nr. 51(I)/2023, pp. 161-164

JURNAL DE LECTURĂ

Reamintim că această rubrică îşi propune să atragă atenţia asupra unor apariţii editoriale recente şi/sau a unor teme de cercetare care pot interesa cititorii *Psihologiei Sociale*. Ele sunt preponderent francofone, literatura ştiinţifică franceză fiind principala sursă de informare a autorului rubricii, un modest mijloc de rezistenţă la imperialismul cultural anglofon. Este de asemenea un semnal de încurajare pentru o cultură umanistă transdisciplinară şi transnaţională. Cărţile semnalate sunt susceptibile a fi recenzate în numerele viitoare ale revistei.

Pierre Bourdieu, *Impérialismes. Circulation internationale des idées et luttes pour l'universel*. Paris, Raisons d'agir, coll. Microcosmes, vol. 3, 2023.

Pierre Bourdieu, *Microcosmes. Théorie des champs*. Paris, Raisons d'agir, coll. Microcosmes, vol. 1, 2021. [Este primul volum apărut în această colecţie, într-o ediţie îngrijită de Jerôme Bourdieu şi Franck Poupeau.]

Vincent Gayon, *Epistémocratie. Enquête sur le gouvernement international du capitalisme.* Paris, Raisons d'agir, coll. Microcosmes, vol. 2, 2022.

Actes de la Recherche en Sciences Sociales [ARSS], 246-247, Paris, Seuil / EHESS, avril 2023 : *Repenser l'internationalisation*

Gisèle Sapiro, Les sciences humaines et sociales, entre national et international. Perspective socio-historique, l'exemple de la sociologie, în *Socio-logos* [En ligne], mis en ligne le 16 mai 2022, consulté le 23 mai 2023. URL : http : //journals.openedition.org/socio-logos/5888 ; DOI : https : //doi.org/10.4000/socio-logos.5888. Număr tematic, cuprinzând un *Dossier Quelle internationalisation ?* , care pune sub semnul întrebării tocmai internaţionalizarea. *Socio-logos* este revista electronică (online) semestrială, creată în 2006, a Asociaţiei franceze de sociologie (AFS)[1].

1. Pot fi citate şi alte exemple de articole care abordează o problematică asemănătoare, fie că este vorba de definirea unui „câmp intelectual transnaţional" (Gisèle Sapiro, Tristan Leperlier, Mohamed Amine Brahimi : Qu'est-ce qu'un champ intellectuel transnational ? , în ARSS, 2018/4 (N° 224, pp. 4-11), fie de „istoria transnaţională a ştiinţelor sociale" (Johan Heilbron, Laurent Jeanpierre, Nicolas Guilhot (2009) : Vers une histoire transnationale des sciences sociales, în *Sociétés contemporaines*, n°1 [73], pp. 121-145). O bogată bibliografie poate fi consultată pornind de la notele acestor studii.

INTERNAŢIONALIZARE – definiţii, proces, etape

Internaţionalizarea este un „cuvânt-cheie" pe cale de a deveni concept. Este opusul *naţionalismului metodologic* şi cvasi-sinonimul *transnaţionalului*. Mai multe apariţii recente impun o prezentare încrucişată. Cea mai recentă dintre ele este acest număr (246-247, aprilie 2023) din ARSS. Coordonat de Gisèle Sapiro şi Quentin Fondu, cuprinde articole care analizează internaţionalizarea din perspective diferite şi în câmpuri diferite : Alihan Mestci despre „Formarea unui sub-câmp al producţiei ştiinţifice în Turcia după 2016 – academiile de solidaritate" (pp. 13-29), Mohamed Armine Brahimi despre „Piaţa reformei islamice. Analiza unui spaţiu intelectual transnaţional" (pp. 31-53), Analia Gerbaudo, „Paradoxurile migraţiei sub constrângere. Notă asupra instituţionalizării şi internaţionalizării studiilor literare în Argentina" (pp. 55-65), Alexander Bikbov şi Daria Petushkova despre „Matricea unei revoluţii intelectuale : piaţa traducerilor în ştiinţele umane şi sociale în Rusia după 1990" (pp. 67-93), Gisèle Sapiro despre „Rolul Asociaţiei internaţionale de sociologie în instituţionalizarea şi structurarea disciplinei" (pp. 95-117), Quentin Fondu despre „Institutul internaţional de teatru. Notă asupra internaţionalizării câmpului teatral" (pp. 119-129) şi Gloria Guirao Soro, „A pleca ca să reuşeşti ? *Dubla absenţă* a artiştilor spanioli emigraţi în centrele artistice europene" (pp. 131-145). Numărul se deschide prin introducerea semnată de Sapiro şi Fondu, „Pentru un internaţionalism metodic. Strategii individuale şi colective la nivel internaţional" (pp. 5-11).

Dintre articolele din acest număr, mi-au reţinut mai ales atenţia cele privind piaţa traducerilor în ştiinţele socio-umane din Rusia, amintindu-mi de o cercetare din anii 1990 realizată de Anne-Marie Thiesse şi Natalia Chmatko asupra „noilor editori ruşi"[1]. De interes pentru cititorul român ar fi de asemenea articolele privind emigraţia şi internaţionalizarea artistică (cazul artiştilor argentinieni şi spanioli), permiţând comparaţii cu experienţele exilului şi diasporei intelectuale româneşti[2].

Introducerea insistă asupra dimensiunii *metodice* a internaţionalizării, răspunzând unei întrebări puse de Bourdieu privind existenţa câmpurilor internaţionale. Plural sau singular ? Răspunsul nu e simplu, căci există diferenţe semnificative între domenii şi discipline, între drept şi matematică, între literatură şi economie etc. Sociologia (ştiinţele sociale) s-ar situa undeva la mijloc, unitatea de măsură fiind gradul de autonomie faţă de instanţele puterii economice şi politice. Pentru autorii introducerii, interesul pentru un „internaţionalism metodic" s-ar fi manifestat odată cu criticile formulate la adresa „naţionalismului metodologic"[3].

Bourdieu fusese prudent atunci când tratase ca obiect de studiu şi de reflecţie „circulaţia internaţională" a ideilor, a persoanelor şi mai ales a intelectualilor, a căror existenţă o pusese sub semnul întrebării într-un articol din 1991, reluat acum în antologia publicată

1. Thiesse Anne-Marie, Natalia Chmatko (1999). Les nouveaux éditeurs russes, ARSS, 126-127, mars, pp. 75-89.
2. Vezi, de exemplu, numărul dedicat „exilurilor româneşti" (Exils roumains), în *Liber*, 28, septembrie 1996. *Liber*, cea mai *internaţionalistă* publicaţie a lui Pierre Bourdieu, a apărut între 1989 şi 1998.
3. Vezi Speranta Dumitru, Qu'est-ce que le nationalisme méthodologique ? Essai de typologie, in *Raisons politiques*, 2014/2 (N° 54), pp. 9-22 şi Andreas Wimmer et Nina Glick Schiller, 2003, «Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration : An Essay in Historical Epistemology», *The International Migration Review*, 37, n°3, pp. 576-610.

în colecţia Microcosmes, *Impérialismes. Circulation internationale des idées et luttes pour l'universel* (Raisons d'agir, 2023). Pentru a fi un *câmp*, spaţiile internaţionale respective ar trebui să dispună de o anumită autonomie, rezultat al tensiunilor dintre un pol dominant şi altul dominat. Un indicator al gradului de internaţionalizare a unei discipline ar fi dat de măsura obligaţiei de a folosi o limbă internaţională, respectiv a englezei (precum în cazul economiei). Alţi indicatori, mecanisme ale câmpului internaţional, ar fi raporturile dintre câmpurile naţionale şi cele internaţionale, ponderea capitalul simbolic acumulat de fiecare ţară, poziţiile ocupate de agenţii import-exportului bunurilor culturale şi strategiile acestora în câmpul internaţional.

Într-un număr anterior din ARSS (224/2018), se încercase o clarificare a noţiunilor concurente cu *internaţionalizarea : transnaţionalizare, globalizare, mondializare*[1]. Ele se înscriu în circuite diferite, şi deja prezenţa sau absenţa statului naţional poate fi un element distinctiv pentru fiecare proces în parte. *Internaţionalul* ar corespunde astfel cu precădere raporturilor dintre statele naţionale. Organizaţiile supranaţionale precum Societatea Naţiunilor şi ONU au favorizat geneza câmpurilor intelectuale autonome, spre deosebire de alte structuri internaţionale, precum cele fasciste şi comuniste. Organismele internaţionale constituie instrumentele instituţionale ale procesului internaţionalizării. Pe de altă parte, un spaţiu poate fi definit ca *transnaţional* în măsura în care transgresează frontierele naţionale fără a dispune însă de instituţii / instanţe internaţionale sau regionale care să-l crediteze. Circulaţia internaţională a cercetătorilor sau operele fundaţiilor filantropice sunt citate ca exemple de reţele transnaţionale.

Mondializarea este un concept de mai largă răspândire, în economie mai ales, la concurenţă cu globalizarea. „Lumea" (*monde, Welt, world*) avea deja o utilizare conceptuală specifică în literatură (*Weltliteratur* de la Goethe citire) şi a stat la baza unor construcţii conceptuale precum *sistemul-lume* (Braudel, Wallerstein). *Globalizarea*, sinonimul mondializării, este termenul politic şi economic cel mai circulat, ţinta polemicilor dinspre dreapta extremă, „suveranistă" şi „populistă". Globalizarea e văzută aici din perspectiva unei duble opoziţii, faţă de internaţionalizare pe de-o parte şi faţă de regionalizare pe de alta. În sfârşit, autorii atrag atenţia asupra existenţei unor zone excluse din procesul globalizării, precum Africa.

Articolul lui Gisèle Sapiro din 2022, „Les sciences humaines et sociales, entre national et international. Perspective socio-historique, l'exemple de la sociologie", în *Socio-logos*, are meritul de a repune problematica internaţionalizării din perspectiva genezei disciplinelor din ştiinţele umane şi sociale, distingând patru procese a căror dinamică diferă de la o ţară la alta. Acestea sunt geneza câmpului internaţional, apoi instituţionalizarea disciplinelor, profesionalizarea specialiştilor şi apariţia unei pieţe editoriale pentru publicaţiile în ştiinţele socio-umane. Aceasta din urmă a încurajat traducerile, unul dintre principalele instrumente ale internaţionalizării.

Câmpurile internaţionale, generate de societăţi şi publicaţii savante începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, au precedat câmpurile naţionale favorizându-le apariţia. Într-o primă etapă, modelul urmat a fost cel humboldtian, care promova asocierea învăţământului şi cercetării. Instituţionalizarea majorităţii acestor discipline s-a petrecut însă după cel de-al doilea război mondial, o dată cu impunerea hegemoniei americane în domeniu (mai puţin în ţările care adoptaseră modelul sovietic). Sapiro analizează şi „izomorfismul

1. Gisèle Sapiro, Tristan Leperlier, Mohamed Amine Brahimi, Qu'est-ce qu'un champ intellectuel transnational ?, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2018/4 (N° 224), pp. 4-11.

academic", stimulat de concurenţă şi care a permis difuzarea unui model organizaţional, prin imitaţie sau prin constrângere, înainte de a fi preluat şi impus de organismele internaţionale. Problematica izomorfismului instituţional şi a raportului dintre imitaţie şi creaţie aminteşte cititorului român de dezbaterile din lumea cultural-literară din primele decenii ale secolului XX, în care s-au distins între alţii Garabet Ibrăileanu şi Eugen Lovinescu. Gisèle Sapiro atrage atenţia asupra relaţiei existente între imitaţie, concurenţă şi distribuţia inegală a capitalului cultural, în măsură a explica modul în care circulă şi se transmit „modelele" între polul dominant şi cel dominat sau între centru şi periferie.

Închei aceste note de lectură preluând pe de-o parte concluzia asupra raportului istoric dintre *internaţionalizarea* şi *naţionalizarea* ştiinţelor socio-umane, un raport de interdependenţă şi nu de excludere – deşi formele extreme de manifestare pot conduce la incompatibilitate între cele două. Finalul articolului din *Socio-logos* (2022) al lui Gisèle Sapiro atrage de altfel atenţia faptului că „internaţionalizarea nu trebuie să se limiteze la schimburi cu Statele Unite şi la publicaţii în engleză, cum se întâmplă din păcate prea adesea" şi pledează pentru o intensificare a schimburilor între Nord şi Sud, denunţând asimetriile dintre centru şi periferie şi tentaţiile Europei de a se închide în sine.

Mihai Dinu Gheorghiu

*

Alte semnale editoriale

Romain Descendre, Jean-Claude Zancarini, *L'oeuvre-vie d'Antonio Gramsci*. Paris, La Découverte, 2023

François Héran, *Immigration : le grand déni*. Paris, Seuil, coll. La République des idées, 2023

Sirma Bilge, Patricia Hill Collins, *Intersectionnalité. Une introduction*. Traduit de l'anglais par Julie Maistre. Paris, éditions Amsterdam, 2023 [2020]

Philippe Sands, *La dernière colonie*. Traduit de l'anglais (Grande-Bretagne) par Agnès Desarthe. Paris, Albin Michel, 2022

Theodora-Eliza Văcărescu, *Mărire şi decădere. Sociologia gustiană în context central-est-european după Marele Război*. Bucureşti, Eikon, 2022

Loïc Wacquant, *Misère de l'ethnographie de la misère*. Paris, Raisons d'agir, coll. Cours et travaux, 2023.

Reece Jones, *La violence des frontières. Les réfugiés et le droit de circuler*. Paris, Eliott, coll. La part des choses. Traduit de l'anglais (E-U) par Georges Festa. 2022 [2020]

Marius Lazăr, *Teoria blocului de gheaţă. Explorări în sociologia relaţiilor interetnice*. Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2023

Joseph Gabel, *La fausse conscience et autres textes sur l'idéologie*. Paris, éd. L'échappée, 2023.